

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٤٦١٨

دانشگاه قم

دانشکده الهیات

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

موضوع:

حرز از دیدگاه فقه و حقوق موضوعه

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمد جواد وزیری فرد

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر جلال الدین قیاسی

نگارنده:

رسول آقایی

تأیید شده

۱۳۸۶ / ۱۰ / ۱۲

۱۰۴۶۱۸

چکیده

موضوع این تحقیق پیرامون حرز و شرطیت آن در اجرای حد سرقت است. که با بیان ادله موافقین و مخالفین، به نقد و بررسی ادله پرداخته شود. از طرف دیگر چون این تحقیق میان رشته‌ای است به بررسی آن در علم حقوق پرداخته شود. در این تحقیق در واقع مقایسه‌ای فقهی - حقوقی پیرامون حرز و اقسام آن و بیان ادله و نقد آن، اقسام حرز و مصادیق آن، هتک حرز و سرقت بالمشارکه و ... انجام می‌شود. بحث و بررسی پیرامون شرطیت و عدم شرطیت حرز برای قطع دست و بزرسی اقوال موجود و ادله اقوال و تعریف لغوی و اصطلاحی حرز و بیان نظرات فقهی و حقوقی پیرامون حرز، اقسام حرز و بیان ادله و اقوال موجود در آن، و اقسام مصادیق حرز و مباحثی پیرامون تعریف هتک و اقسام آن، بررسی مباحث مربوط به شرطیت اخراج، مباحث مربوط به سرقت بالمشارکه و بحث سرقت‌های متعدد و اعاده مال به حرز توسط سارق از مطالب این پایان‌نامه است. حرز در لغت به معنای جای محکم و استوار است و در اصطلاح دو تعریف عرفی و شرعی از آن شده است برخی از علماء قائلند که ملاک حرز یک ملاک عرفی است و عده‌ای هم قائلند که ملاک در حرز ملاک شرعی است. همچنین فقها حرز را به دو قسم بالمکان و مراعاتی تقسیم کرده‌اند. فقهاء علاوه بر شرطیت حرز برای قطع دست سارق، اخراج از حرز را هم شرط برای قطع دست سارق می‌دانند و قائلند که اگر هتک حرز صورت گرفته باشد ولی اخراج مال انجام نشده باشد دست سارق قطع نخواهد شد. در مورد هتک حرز هر چند فقهاء آن را تعریف نکرده‌اند و فقط مصادیق آن را ذکر کرده‌اند ولی در مقابل حقوقدانان آن را تعریف کرده و قائلند که هتک حرز به دو نوع تقسیم می‌شود: ۱. هتک مادی ۲. هتک معنوی برخی قائلند آنچه برای قطع دست سارق مد نظر است همان هتک مادی است و هتک معنوی موجب قطع ید نخواهد شد.

کلید واژه: حرز - هتک حرز - شرکت - تسبیب - شرطیت حرز.

تقدیم:

به تمامی شهدا که شمع محفل بشریتند مخصوصاً به برادر شهیدم که از جان بیشتر دوستش داشتم.

و به همه معلمان و اساتیدی که مرا با دنیای زیبای علم و ادب آشنا کرده و با خون دل خوردن هنر زیبای اندیشیدن و نگاشتن را آموختند.

برگ سبزی است تحفه درویش

باشد که مقبول افتد.

تقدیر و تشکر:

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

اکنون وقت آن است تا سپاسگزار خوبانی باشم که خوشه‌چین خوان علم و حلمشان بوده‌ام.

قبل از همه لازم می‌دانم از استاد راهنمای این رساله، استاد فاضل و گرانمایه جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمدجواد وزیری فرد تشکر و قدردانی کنم که با صبر و تحمل و راهنمایی‌های عالمانه و خیرخواهانه و باریک‌بینی خود بنده حقیر را مورد لطف قرار دادند.

و همچنین از مشاور محترم استاد فرزانه جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر جلال‌الدین قیاسی که از خرمن دانش ایشان خوشه‌ها چیدم و از مشاوره‌های علمی‌اش در رفع معایب بهره‌ها بردم، تشکر می‌نمایم.

و اگر ایراد و کاستی در این رساله وجود دارد (که مسلماً هست) از کم‌کاری و بی‌دقتی حقیر بوده است و نقصی بر اساتید محترم نیست.

عزت و سعادت و بهروزی روزافزون این دو بزرگوار را از خداوند سبحان مسألت دارم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۳	فصل اول: کلیات.....
۴	گفتار اول: مطالعات اولیه پیرامون حرز.....
۴	بیان مسئله تحقیق.....
۵	ضرورت تحقیق (اهمیت مطالعاتی).....
۶	پرسش‌های تحقیق، بیان فرضیات (پرسش‌های مطالعاتی).....
۶	پیشینه تحقیق (تاریخچه مطالعاتی).....
۷	روش تحقیق (روش مطالعاتی).....
۷	محدوده تحقیق (سفره مطالعاتی).....
۹	گفتار دوم: تعریف مفاهیم.....
۹	۱. تعریف حرز.....
۹	۱-۱. تعریف لغوی.....
۱۰	۲-۱. تعریف اصطلاحی حرز.....
۱۰	۱-۲-۱. تعریف حرز از دیدگاه فقهای شیعه.....
۱۱	الف) قائلین به عرفی بودن معنای حرز:.....
۱۳	ب) قائلین به شرعی بودن معنای حرز:.....
۱۳	مستند نظریه مشهور.....
۱۳	روایات:.....
۱۴	مستند قول دوم.....
۱۴	روایات.....
۱۸	۲-۲-۱. تعریف حرز از دیدگاه فقهای اهل سنت.....
۱۹	۳-۱. تعریف حقوقی حرز:.....
۲۱	۲. تعریف هتک:.....
۲۲	۳. اخراج بالتسیب:.....
۲۲	۴. اخراج بالمشارکه.....
۲۴	فصل دوم: مصادیق حرز و احکام مربوطه.....
۲۵	۱. حرز بالمکان (حرز مکانی).....
۲۶	۲. حرز مراعاتی (چشمی).....
۲۹	۱-۲. ادله قائلین به حرز بودن مراعات:.....
۳۰	۲-۲. ادله قائلین به عدم حرز بودن مراعات:.....
۳۱	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۳۲	۱. اقسام حرز از نظر اهل سنت.....

۳۲	۱-۱. حرز بنفشه یا حرز بالمکان
۳۲	۲-۱. حرز بغیره یا بالحفظ
۳۳	۲. تناسب بین مال مسروقه و حرز
۳۵	۳. قرار گرفتن مال در حرز
۳۹	مبحث دوم: مصادیق حرز
۴۱	گفتار اول: بررسی حرزیت جیب
۴۱	۱. بررسی روایاتی که جیب را حرز می‌داند:
۴۱	روایات
۴۳	۲. بررسی روایات عدم حرزیت جیب:
۴۵	۳. رفع تعارض بین روایات و نتیجه‌گیری:
۴۶	حرزیت جیب از نظر قانون:
۴۷	گفتار دوم: حرزیت قبر
۴۷	۱. بررسی روایات حرزیت قبر:
۴۷	۱-۱. طایفه اول: ادله قطع ید تباش
۴۷	روایات
۵۱	۲-۱. طایفه دوم: ادله عدم قطع ید نباش:
۵۲	۳-۱. طایفه سوم: ادله اجرای حد قطع ید در صورت تکرار
۵۲	روایات
۵۳	۴-۱. طایفه چهارم: ادله قتل نباش
۵۴	روایات
۵۶	جمع‌بندی و رفع تعارض بین روایات
۶۱	۲. حرزیت قبر از نظر قانون:
۶۱	گفتار سوم: سرقت ثمره (میوه)
۶۴	۱. ادله عدم قطع دست سارق میوه (ثمره)
۶۴	روایات
۶۵	۲. دلیل قطع دست سارق میوه (ثمره)
۶۶	نقد و بررسی و جمع بین روایات:
۶۸	گفتار چهارم: برخی استفتائات پیرامون مصادیق حرز
۷۳	نتیجه‌گیری
۷۴	فصل سوم:
۷۴	شرطیت حرز برای قطع ید
۷۵	دیدگاه اول:
۷۵	گفتار اول: ادله قائلین بر شرطیت حرز
۷۵	۱. اجماع
۷۶	۲. روایت
۷۶	روایات:
۸۰	گفتار دوم: ادله مخالفین شرطیت حرز
۸۰	۱. قرآن:
۸۲	نتیجه‌گیری:
۸۳	۲. روایت

۸۳	.....	روایات:
۸۹	.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۸۹	.....	رفع تعارض بین روایات
۹۰	.....	قاعده درء
۹۴	.....	فصل چهارم:
۹۴	.....	هتك حرز و احكام مربوط به آن
۹۵	.....	۱. مراد از هتك مادی است یا معنوی؟
۹۶	.....	۲. آیا خروج مال از حرز، در اجرای حد لازم است؟
۹۶	.....	۱-۲: بررسی اقوال مختلف و مستند آنها
۹۶	.....	روایات:
۹۸	.....	۲-۲. نقد ادله:
۱۰۱	.....	۳-۲. نتیجه‌گیری:
۱۰۲	.....	گفتار دوم: صور هتك و اخراج مال توسط سارق
۱۰۲	.....	۱. هتك و اخراج مال به صورت انفرادی (بالمباشره)
Error! Bookmark not defined. .... گفتار سوم: بررسی تفصیلی سرقت مشارکتی		
۱۰۷	.....	۱. لزوم رسیدن به حد نصاب مال سرقت شده
۱۰۷	.....	۲. لزوم به حد نصاب رسیدن سهم هریک از شرکاء در اجرای حد
۱۰۸	.....	۳. بررسی ادله
۱۰۸	.....	۱-۳. ادله قائلین به قول اول (لزوم رسیدن به حد نصاب مال سرقت شده)
۱۰۸	.....	دلیل اول: قرآن؛
۱۰۸	.....	دلیل دوم: روایت؛
۱۰۸	.....	دلیل سوم: اجماع؛
۱۰۹	.....	دلیل چهارم: عقل؛
۱۰۹	.....	۲-۳. ادله قائلین به قول دوم (لزوم رسیدن به حد نصاب سهم هریک از شرکاء در اجرای حد)
۱۱۱	.....	گفتار چهارم: اخراج مال به دفعات مکرر از حرز
۱۱۲	.....	۱. بررسی ادله و نتیجه‌گیری:
۱۱۴	.....	گفتار پنجم: اعاده مال مسروقه به حرز
۱۱۴	.....	۲. بررسی ادله فقهی و قانونی:
۱۱۷	.....	نتایج و پیشنهادها:
۱۱۷	.....	الف) نتایج
۱۱۷	.....	ب) پیشنهادها
۱۱۹	.....	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

یکی از قدیمی‌ترین جرایم علیه اموال و مالکیت، سرقت است. سرقت به دلیل عدم نیاز به مهارت خاص می‌تواند از دوران کودکی تا سنین پیری قابل ارتکاب باشد. البته امروزه با پیشرفت علوم و فنون سرقت‌ها به صورت تخصصی و پیشرفته انجام می‌شود.

از سوی دیگر سرقت از جمله جرایم بزرگی است که از قدیمی‌ترین ادوار حیات اجتماعی بشر به زشتی و تنفر تلقی شده و کلیه قوانین بشری برای مرتکب آن کیفرهای سخت تعیین کرده‌اند. در دین اسلام نیز مجازات سختی برای سرقت پیش‌بینی شده است. که یکی از آن‌ها عبارت است از قطع دست سارق که در فصول مختلف این پایان‌نامه به موارد و ادله آن اشاره شده است.

عن محمد بن سنان عن الرضا(ع):

«و علة القطع اليمين من السارق لانه تباشر الاشياء بيمينه، و هي افضل اعضاءه و انفعها له فجعّل قطعها نكالا و عبرة للخلق لئلا يبتغوا اخذ الاموال من غير حلّها، و لانه اكثر ما يبشر السرقة بيمينه و حرّم غضب الاموال و اخذها من غير حلّها لما فيه من الفناء و غير ذلك من وجوه الفساد، و حرّم السرقة لما فيها من فساد الاموال و قتل النفس لو كانت مباحه، و لما يأتى فى التغاصب من القتل و التنازع و التحاسد و ما يدعوا الى ترك التجارات و الصناعات فى المكاسب

و اقتناء الاموال اذا كان الشىء المقتنى لا يكون احدا حق به من احد.»^۱

امام رضا(ع) در مورد فلسفه تحریم سرقت چنین می‌فرماید:

۱. محمدبن الحسن الحرالعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۸، باب اول از ابواب حد السرقة، حدیث ۲، ص ۴۸۱-۲.

«خداوند از این جهت سرقت را تحریم فرموده که این جرم موجب فساد و تباهی اموال و باعث

قتل و آدمکشی و درگیری گشته و به ترک تجارت و صنایع و کسب و کار می‌انجامد و انگیزه

تحصیل مال و ذخیره‌سازی و پس‌انداز را از بین می‌برد.»

در دین مبین اسلام اهمیت زیاد و بسزایی نسبت به اموال و مالکیت داده شده و برای

متجاوز به حق مالی و مالکیت افراد مجازات‌های سختی پیش‌بینی شده است، تا جایی که با

اجتماع شرایط در مورد سارق ربع دینار، قطع دست را تجویز کرده است و حتی در روایات

اهل بیت (ع) مکرراً بیان شده که بین اقامه حدود الهی و بین نزول برکات آسمانی رابطه برقرار

است و تعطیل و تأخیر در اقامه کیفرهای الهی را عناد با خداوند متعال شمرده‌اند.

امام باقر (ع) می‌فرماید:

«اقامه یک حد در روی زمین، از باران چهل شبانه‌روز با برکت‌تر در زمین است.»^۱

باز در روایت دیگری عبدالرحمن بن حجاج از امام کاظم (ع) در ذیل آیه شریفه

یحیی الارض بعد موتها نقل نموده که آن حضرت فرمود:

«لیس یحییها بالقطر، ولكن یبعث الله رجلاً فیحییون العدل فتحیی الارض لاحیاء العدل، ولاقامه الحد فیه انفع

فی الارض من القطر اربعین صباحاً.»^۲

خلاصه از این روایات اهمیت اجرای حد برداشت می‌شود. هرچند که این روایات به

صورت عام وارد شده‌اند ولی شامل حد سرقت هم می‌شوند و می‌توان مدعی شد که بین

اقامه حد سرقت و نزول برکات آسمانی رابطه وجود دارد.

در فقه اسلامی و قوانین جزائی ایران سرقت به دو نوع تقسیم می‌شود:

۱. سرقت مستوجب حد. ۲. سرقت تعزیری.

یکی از شروط مهم اجرای حد بحث حرز و هتک حرز است که در این پایان‌نامه به

لحاظ موضوع تحقیق به بررسی و تجزیه و تحلیل حرز و اقسام آن و مصادیق و هتک و

مسائل مربوط به آن می‌پردازیم.

۱. همان، ص ۳۰۸. عن حنان بن سدر قال: قال ابو جعفر (ع): حد یقام فی الارض ازکی فیها من مطر اربعین لیله و ایامها.

۲. همان، حدیث ۳، ص ۳۰۸.

فصل اول:

کلیات

این فصل از دو گفتار تشکیل شده است. در گفتار اول تحت عنوان مطالعه اولیه پیرامون بحث حرز با عناوین: تبیین مسأله، پیشینه تحقیق، پرسش‌های تحقیق، اهداف تحقیق، محدوده تحقیق، ضرورت بحث حرز و روش تحقیق پایان‌نامه بحث شده است. در گفتار دوم هم تعریف مختصری از واژگان مورد بحث و کلیاتی در آن مورد از قبیل: تعریف حرز، شرطیت حرز، تعریف شرکت، تعریف تسبیب و تعریف هتک مورد بررسی قرار گرفته است.

گفتار اول:

مطالعات اولیه پیرامون حرز

بیان مسئله تحقیق

نیاز به امنیت، نیازی است اساسی و بنیادی، دربرگیرنده تمام ابعاد زندگی فردی، خانوادگی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی انسان‌ها. نبود امنیت در هریک از این زمینه‌ها، فرد و جامعه را از تکامل باز می‌دارد. اما باید دید که با چه برنامه و تدبیری می‌توان نظم و قانونی برقرار ساخت که در هیچ زمینه‌ای حقی ضایع نگردد و خسارت و زیانی به فرد یا جامعه وارد نشود و اگر خسارت وارد گردید و حقی ضایع شد به نحو احسن جبران شود؟

شریعت اسلام، به این پرسش، پاسخ داده است. در پاسخی عالی و مترقی که اکنون نیز قابل طرح و پیروی است، اعلام کرده است که «من اتلف مال الغیر فهو له ضامن» و در بیان دیگر آمده است که «ان الله حرم من المسلم دمه و ماله و عرضه»، پس مال مسلم به اندازه جان و آبروی او دارای ارزش است و در مواردی که کسی به مال دیگری تجاوز کرده است

چه حکمی را باید اجرا کرد؟ و در چه صورتی می‌توان حکم به بریدن دست متجاوز داد؟ در شریعت مقدس اسلام، بحث حدود از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و اجرای آن منوط به جمع شدن همه شرایط است، لذا اگر حتی یک شرط محقق نبود یا شبهه عدم تحقق حتی یک شرط باشد، حد اجرا نمی‌شود.

یکی از این حدود، قطع ید است که حد سرقت می‌باشد و اجرای آن بستگی به جمع شدن همه شرایط دارد. یکی از شرایط در حرز بودن مال مسروقه است، که سعی کردیم در این رساله، به طور تفصیلی به بررسی موضوع حرز بپردازیم، و با بررسی مصادیق حرز، شرط حرزیت را در اجرای حد سرقت مورد دقت قرار دهیم.

باشد که چراغی باشد فراروی محققان و پژوهشگران، تا حق مطلب را ادا کنند و کاستی‌های این مختصر را جبران نمایند.

ضرورت تحقیق (اهمیت مطالعاتی)

با توجه به این که بحث حرز و احکام آن یکی از موارد مبتلا به جامعه و قوه قضائیه می‌باشد، در برخی از احکام و موارد آن بین فقهاء و حقوقدانان اختلاف نظر وجود دارد. از آنجا که اکثر مطالبی که در این زمینه نوشته شده است به زبان عربی می‌باشد لذا بخاطر سهولت در دسترسی و آشنایی با مباحث آن برای متصدیان امر و عموم کسانی که علاقه‌مند به مطالعه و تحقیق می‌باشند. ضروری است که بحث‌ها و گفته‌های در این موضوع را جمع‌آوری کرده و در یک مجموعه منسجم گنجانده و تا جایی که توان ناقص علمی اجازه می‌دهد ناگفته‌ها به آن افزوده شود تا کسی که می‌خواهد در این مقام مطالعه و کنکاش داشته باشد اکثر مطالب و دیدگاه‌ها و منابع و مآخذ را یکجا ببیند.

در مورد اهمیت این موضوع بیان این نکته کافی است که برخی صاحب‌نظران می‌گویند حتی می‌شود از این موضوع به‌عنوان یک قاعده فقهی و حقوقی به نام قاعده حرز بحث و گفتگو کرد.

پرسش‌های تحقیق، بیان فرضیات (پرسش‌های مطالعاتی)

با توجه به اهمیت موضوع و اهتمام شارع به آن و مجازات سنگینی که برای سرقت از حرز در نظر گرفته شده است و با توجه به احترام اموال و مردم، برخی از سئوالاتی که ممکن است مطرح شود عبارتند از:

۱. آیا برای بریدن دست سارق ربایش از حرز شرط است؟ و یا این که اگر سارق از غیر حرز هم ربایش را انجام دهد دستش بریده خواهد شد؟
  ۲. آیا فقط هتک حرز برای بریدن دست سارق کافی است؟ و یا شرط دیگری مثل اخراج مال از حرز هم لازم است؟
  ۳. آیا نظاره مالک حرز محسوب می‌شود؟ و به بیان دیگر آیا حرز منحصر در حرز مکانی است یا این که حرز مراعاتی هم حرز محسوب می‌شود؟
- در مورد سؤال اول، ضمن بررسی اقوال می‌توان ثابت کرد که برای بریدن دست سارق ربایش از حرز لازم است و تا زمانی که سرقت از حرز انجام نشده باشد دست سارق قطع نخواهد شد.
- در مورد سؤال دوم نظر بر این است که علاوه بر هتک حرز، اخراج از حرز هم لازم است و تا زمانی که مال ربوده شده از حرز خارج نشود، حد ثابت نمی‌باشد.
- و در مورد سؤال سوم هم به نظر می‌آید در برخی از موارد مراعات مالک حرز مال محسوب شده، لذا دست سارق از مقابل دیدگان مالک قطع خواهد شد.
- این سئالات و دهها سؤال دیگر، از جمله سئالاتی است که سعی داریم در این مختصر، پاسخگوی آن باشیم.

پیشینه تحقیق (تاریخچه مطالعاتی)

بحث حرز تقریباً در همه کتب فقهی و در باب حد سرقت مطرح شده است، گاه به صورت موجز و مختصر و گاه مفصل و آثار و احکام مترتب بر آن شده است. این بحث در کتاب‌هایی مثل مقنعه و مقنع و انتصار به صورت مختصر و در کتاب‌های بعد از آن مثل خلاف و مبسوط و سرائر و تفصیل الشریعه به صورت مفصل مورد بحث واقع شده است.

قانون مجازات اسلامی که برگرفته از فقه شیعه است و نیز کتب حقوقی نیز این موضوع و برخی از آثار آن را مطرح کرده و به برخی جنبه‌های آن پرداخته‌اند.

با این وجود، طبق بررسی‌های انجام‌شده، تألیفی که هریک از آثار و احکام را به‌صورت جامع بررسی نموده و آراء و نظرات مختلف فقها و علمای حقوقی را بیان نماید یافت نشده است. و حتی با توجه به بررسی‌های انجام‌شده و مراجعه به سایت‌های مختلف رساله‌ای که به این موضوع پرداخته باشد یافت نشد. هرچند برخی از رساله‌ها که به بررسی جرم سرقت پرداخته‌اند به‌صورت مختصر به برخی از شرایط و احکام حرز اشاره داشته‌اند.

روش تحقیق (روش مطالعاتی)

روش تحقیق در این پایان‌نامه به شیوه و روش توصیفی - تحلیلی می‌باشد که با مراجعه به کتابخانه‌ها و مطالعه کتب و نشریات و مقالات صورت گرفته است و با توجه به این که در زمینه علوم اسلامی نرم‌افزارهایی مثل معجم فقهی در دسترس می‌باشد کار آسانتر شد. زیرا یک‌جا می‌توان به کتاب‌های متفاوت و مختلف فقهی دسترسی پیدا کرد.

البته لازم به ذکر است که تحقیق انجام‌شده یک تحقیق بنیادی است که دستاوردهای آن می‌تواند در جهت پیشبرد مبانی و غایات تأثیرگذار باشد.

و همچنین موضوع تحقیق، میان‌رشته‌ای می‌باشد و به نوعی کار تطبیقی بین فقه و حقوق به‌شمار می‌آید.

همچنین تحقیق انجام‌شده به‌صورت مسأله پژوهشی بوده و در جهت پاسخ به سؤالات و مسائلی در این زمینه می‌باشد.

محدوده تحقیق (سفره مطالعاتی)

بحث حرز در برخی از ابواب فقهی مثل باب ودیعه مطرح شده است ولی در آن ابواب با توجه به اطمینان بودن ودعی و یا در باب رهن با توجه به مسائل عدم ضمان اطمینان مگر در

صورت تعدی و تفریط؛ در این ابواب فقط بحث ضمان و عدم ضمان مطرح است مگر این که خود اینها برداشت مال از حرز را انجام داده باشند که در این صورت باب حدود و بحث سرقت مطرح خواهد شد. پس بیشترین کاربرد این بحث در باب حدود و بحث سرقت می باشد و در سایر ابواب کاربرد چندانی ندارد.

و لذا موضوع مد نظر از دیدگاه فقهی و حقوقی و آثار و احکام آن نسبت به سرقت و سارق مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

گفتار دوم: تعریف مفاهیم

۱. تعریف حرز

یکی از شرایط ثبوت حد و اجرای قطع ید در مورد سارق، این است که مال در حرز بوده و سارق مال را از حرز خارج نماید پس لازم است که ابتدا حرز تعریف و ملاک و ماهیت آن روشن شود.

۱-۱. تعریف لغوی

واژه حرز در لغت به معنی طلسم، پناه و ستر آمده است. در منتهی الارب آمده است: «احرزه» یعنی چیزی را در محلی استوار نهاد. در همان کتاب می‌گوید: حرز به کسر جمع آن احراز یعنی جای استوار و احرزه به معنی آن را نگاه داشت.^۱ در مجمع‌البحرین در مورد تعریف حرز چنین آمده است:

«الحرز بالكسر الموضع الحصين و منه سمى التعويذ حرزاً و الجمع احراز كاحمال»^۲

«حرز به کسر یعنی جایی محکم و استوار و از همین جهت تعویذ را حرز می‌گویند و جمع

حرز احراز است مثل احوال که جمع حمل است.»

در مختار الصحاح آمده است:

«الحرز الموضع الحصين و يسمى التعويذ حرزاً»^۳

«حرز یعنی جای محکم و استوار و به تعویذ هم از این جهت حرز گفته می‌شود.»

۱. مصطفی محقق داماد، قواعد فقه ۴ بخش جزایی، چاپ دوم [بی‌جا]: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۰، ص ۲۶۲.

۲. فخرالدین الطریحی، مجمع‌البحرین، چاپ دوم [بی‌جا]: مکتب نشر الثقافه الاسلامیه، ۱۴۰۸هـ.ق، ج ۱، ص ۴۸۷.

۳. محمد بن ابی بکر الرازی، مختار الصحاح (بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵هـ.ق)، ص ۷۶.

نویسنده لسان العرب در تعریف حرز می‌نویسد:

«الحرز الموضع الحصين و الحرز ما احرزك من موضع و غيره»^۱

«حرز عبارت است از جای محکم و استوار و گفته شده است که حرز عبارت است از مکان

یا غیر آن که فرد را حفظ می‌کند.»

در الصحاح تاج اللغه آمده است:

«الحرز الموضع الحصين»^۲

«حرز یعنی جایی محکم و استوار.»

در تاج العروس در تعریف حرز چنین آمده است:

«الحرز الموضع الحصين و قيل ما احرزك من موضع و غيره يقال هو في حرز لا يوصل اليه و

يقال هذا حرز حريز الى موضع حصين»^۳

«حرز عبارت است از جای محکم و استوار و گفته شده است که حرز عبارت است از مکان

یا غیر آن که فرد را حفظ می‌کند. و وقتی گفته می‌شود او در حرز است یعنی کسی دسترسی

به آن را ندارد.»

آنچه که از کتب لغت و معنای لغوی حرز به دست می‌آید این است که حرز جایی

محکم و استوار است که برای دیگران، قابل دسترسی نیست. برخی نیز حرز را به معنای

جای استوار و پناهگاه و حفاظ معنا کرده‌اند.^۴

۱-۲. تعریف اصطلاحی حرز

۱-۲-۱. تعریف حرز از دیدگاه فقهای شیعه

۱. تعریف حرز: هر چند مفهوم اصطلاحی حرز از معنی لغوی آن دور نیست ولی به هر

حال آنچه در سرت ملاک استناد عمل است تعریف فقهی و حقوقی است که جزئیات این

مفهوم و عناصر آن را روشن می‌نماید. لذا لازم است که در اینجا نظرات علماء و مستند قول

۱. ابن منظور، لسان العرب (بی‌جا]: نشر ادب حوزه، ۱۴۰۵هـ.ق)، ج ۵، ص ۲۳۳.

۲. اسماعیل بن حماد الجوهري، صحاح اللغة، چاپ چهارم (بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۴۰۷هـ.ق)، ج ۳، ص ۸۷۳.

۳. محمد مرتضی الزبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس (بی‌جا]: بی‌نا]: بی‌تا]]، ج ۴، ص ۲۴.

۴. عباس ایمانی، فرهنگ اصطلاحات حقوق کیفری (بی‌جا]: آریان، ۱۳۸۲)، ص ۲۳۱.

آن‌ها بیان و سپس نتیجه‌گیری می‌شود.

علماء و فقهای نزدیک به عصر معصوم (ع) در کتب خویش اشاره به شرطیت حرز برای قطع ید داشته‌اند ولی تعریفی از حرز ارائه نکرده‌اند به عنوان نمونه مرحوم صدوق (ره) می‌گوید:

«و اعلم انه لا يجب التقطع الا فيما يسرق من حرز او خفاء»^۱

«بدان که قطع ید واجب نیست مگر در مواردی که سارق از حرز چیزی را بر می‌دارد یا از

خفاء سرقت می‌کند.»

با توجه به این عبارت مرحوم صدوق روشن می‌شود که ایشان تعریفی از حرز ارائه نکرده است و فقط اشاره به شرطیت حرز در اجرای حد دارد.

مفید (ره) در مقنعه می‌نویسد:

«هرجا سارق از حرز، عمل ربایش را انجام دهد دستش قطع می‌شود.»^۲

ایشان نیز در صدد تعریف حرز نیستند و فقط روی شرطیت حرز در اجرای حد سرقت تأکید دارند.

با مراجعه به کتب علماء دیگر معلوم می‌شود که دو تعریف روشن و مشهور از حرز وجود دارد که در ذیل به این دو قول و مستند آن‌ها اشاره می‌شود.

الف) قائلین به عرفی بودن معنای حرز:

قول اول: برخی بر این عقیده‌اند که حرز یک مفهوم عرفی است و آنچه که در روایات از قبیل دفن و قفل و غیره آمده، بیان مصادیق است؛ برای نمونه به ذکر چند مورد، بسنده می‌کنیم.

مرحوم شهید ثانی در مسالک می‌نویسد:

«شارع حرز را برای قطع ید و بریدن دست سارق معتبر دانسته است ولی حد و حدود آن را

روشن نکرده تا بشود بر آن تکیه و اعتماد کرد. لذا در چنین مواردی که شارع تعریف و

تحدیدی انجام نداده است می‌بایست جهت روشن شدن مفهوم حرز به عرف مراجعه شود. بعد

۱. محمد بن علی بن الحسین بن بابویه قمی، مقنعه (قم: مؤسسه امام هادی (ع)، ۱۴۱۵هـ.ق)، ص ۴۴۸.

۲. محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، مقنعه (قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۰هـ.ق)، ص ۸۰۲.

ایشان مثال می‌زند و می‌گوید:

همان‌طور که شارع مقدس مسأله قبض و مسأله تفرق از مکان بیع و احیاء موات را تعریف نکرده و ما در این موارد به عرف مراجعه می‌کنیم لذا در مورد حرز هم ما بایستی چنین کاری را انجام داده و جهت روشن‌شدن معنا و مفهوم آن به عرف مراجعه کنیم.^۱

ایشان در ادامه می‌نویسد:

«عرف دلالت دارد اشیایی که عادتاً قابلیت نقل و انتقال را ندارند مثل خانه و صندوق‌های بزرگ حرز هستند و باز عرف قضاوت می‌کند که بسته‌بودن جایی حرز آن مکان است و دفن کردن مال، حرز محسوب می‌شود.»

با توجه و دقت نظر در کلام مرحوم شهید روشن می‌شود که ایشان حرز را یک مفهوم عرفی دانسته و به بیان ایشان خانه و صندوق و دفن کردن از مصادیق حرز بوده و در نظر عرف حرز محسوب می‌شود.

صاحب کشف اللثام می‌گوید:

«حرز یعنی موضع حصین و محکم و استوار و باید در تشخیص آن به عرف مراجعه کرد چون شرع آن را تعریف نکرده است و حرز عرفی جایی است که سارق در آنجا در خطر باشد یا آنجا قفل باشد یا مال دفن شده باشد.»^۲

شهید ثانی در شرح لمعه می‌گوید:

«حرز از سوی شارع تعریف و تبیین نشده و از این رو برای تشخیص آن باید به عرف مراجعه کرد و ضابطه و ملاک حرز این است که قفل باشد یا مدفون شده باشد.»^۳

در کتاب فقه‌الصادق در این زمینه آمده است:

«اجماع وجود دارد که سرقت از حرز موجب قطع ید می‌شود ولی سؤال اینجاست که حرز چیست و چون شارع آن را تعریف نکرده است می‌بایست جهت روشن‌شدن معنا و مفهوم آن به عرف مراجعه کرد.»^۴

۱. زین‌الدین العاملی الجعی (شهید ثانی)، مسالک‌الافهام (بی‌جا): مؤسسه معارف اسلامی، ۱۴۱۹هـ.ق، ج ۴، ص ۴۹۴.
۲. بهاء‌الدین محمد بن الحسن اصفهانی، کشف‌اللثام عن قواعد الاحکام (بی‌جا): مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۲۴هـ.ق، ج ۱۰، ص ۵۹۵.
۳. زین‌الدین بن علی العاملی (شهید ثانی)، الروضة البهیة، چاپ پنجم (بی‌جا): دارالتفسیر، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۳۱۵.
۴. محمدصادق حسینی روحانی، فقه‌الصادق (بی‌جا): دارالکتاب، ۱۴۱۴هـ.ق، ج ۱۵، ص ۴۹۴.